

Schoonheid kan troostrijk of verontrustend zijn, heilig of profaan; schoonheid kan ons opbeuren, aantrekken, inspireren, angst aanjagen. We kunnen er op ontelbare manieren door worden geraakt. We blijven er echter nooit onverschillig onder: schoonheid eist onze aandacht en spreekt ons direct aan als de stem van een vertrouwde vriend. Als er mensen zijn die onverschillig zijn voor schoonheid, is dat stellig omdat ze die niet waarnemen.

Niettemin, oordelen over schoonheid betreffen kwesties van smaak, en smaak heeft misschien geen rationele grondslag. Als dat zo is, hoe moeten we dan de verheven plaats van schoonheid in ons leven verklaren, en waarom zouden we ons beklagen over het feit - als het al een feit is - dat de schoonheid uit onze wereld verdwijnt? En is het waar, zoals vele schrijvers en kunstenaars sinds Baudelaire en Nietzsche hebben gezegd, dat schoonheid en goedheid niet samen hoeven te gaan, zodat iets mooi kan zijn juist omdat het immoreel is?

En verder; smaken verschillen nu eenmaal, dus hoe kan een standaard die berust op de smaak van de een worden gebruikt om die van een ander te veroordelen? Hoe kunnen we bijvoorbeeld beweren dat het ene type muziek beter of slechter is dan het andere, wanneer vergelijkende oordelen louter de smaak van de betrokkene weerspiegelen?

Dat bekende relativisme heeft sommigen ertoe gebracht oordelen over schoonheid als zuiver 'subjectief' van de hand te wijzen. Kritiek op smaak is onmogelijk, betogen zij, want wie andermans smaak bekritiseert, geeft eenvoudigweg uitdrukking aan een andere smaak; er valt dus niets te leren of te onderwijzen wat de naam 'kritiek' zou kunnen verdienen. Deze houding heeft twijfel gezaaid omtrent veel van de traditionele vakgebieden in de geesteswetenschappen. Eenmaal losgemaakt van de discipline van het esthetische oordeel lijkt de studie van kunst, muziek, literatuur en architectuur die hechte verankering in traditie en techniek te verliezen waardoor onze voorgangers deze studie als de kern van het onderwijsprogramma konden beschouwen. Vandaar de huidige 'crisis in de geesteswetenschappen': heeft het zin onze artistieke en culturele erfenis te bestuderen, wanneer het oordeel over de schoonheid ervan elke rationele grondslag ontbeert? Of als we die toch bestuderen, moeten we dit dan niet doen vanuit een sceptische instelling, door alle aanspraken op objectief gezag in twijfel te trekken en het beroep op transcendente waarden te deconstrueren?

Wanneer de Turnerprijs, ingesteld ter nagedachtenis aan de grootste schilder die Engeland heeft voortgebracht, ieder jaar weer wordt toegekend aan de zoveelste verzameling lollige alledaagse rommel, bewijst dit dan niet dat er geen standaarden zijn, dat alleen de mode dicteert wie beloond wordt en wie niet, en dat het geen zin heeft te zoeken naar objectieve principes van goede smaak of een gemeenschappelijke opvatting van het schone? Veel mensen beantwoorden deze vragen met ja, en laten bijgevolg alle pogingen varen om kritiek te leveren op de smaak dan wel de motieven van de juryleden voor de Turnerprijs.

Ik wil laten zien dat deze sceptische gedachten over schoonheid niet gerechtvaardigd zijn. Schoonheid, zo betoog ik, is een reële en universele waarde, verankerd in onze redelijke natuur, en het gevoel voor schoonheid speelt een onmisbare rol in de vormgeving van de menselijke wereld. Mijn benadering van het onderwerp is niet historisch, en ik ben er ook niet op uit een psychologische, laat staan evolutionaire verklaring van het gevoel voor schoonheid te geven. Mijn benadering is filosofisch en de voornaamste bronnen voor mijn betoog zijn de werken van filosofen. Het om het gevoerde betoog, dat een filosofische vraag aan de orde wil stellen en u, de lezer, wil aanmoedigen die te beantwoorden.

KUNST

De betekenissen waarin het woord 'kunst' wordt gebruikt, zijn zo talrijk en zo uiteenlopend dat het weinig zin heeft er een opsomming van te geven. Er ligt een wereld van verschil tussen wat onder die naam als namaak en schijn wordt afgedaan en als toppunt van menselijk kunnen wordt voorgesteld. Het zelfstandig naamwoord 'kunst' moet wel afgeleid zijn van het werkwoord 'kunnen', zoals 'gunst' van 'gunnen', 'dienst' van 'dienen', 'komst' van 'komen', 'vangst' van 'vangen', 'vondst' van 'vinden' en 'winst' van 'winnen'. In al die voorbeelden is het duidelijk dat door het achtervoegsel -st achter de stam een naamwoord wordt gevormd dat een tamelijk abstracte betekenis heeft. Hoe concreet woorden als 'opbrengst', 'vondst' en 'winst' ook mogen klinken, het lijkt daarbij toch niet te gaan om een bepaalde inhoud of een hoeveelheid, maar eerder om het simpele feit dat een handeling wordt verricht of een gebeurtenis plaats vindt en dat die tot een positief, maar niet precies voorspelbaar resultaat leidt. Zo opgevat is 'winst' niet wat er wordt gewonnen, maar dat er iets wordt gewonnen.

Als we nu, in een poging een dierbaar woord met nieuwe ogen te bekijken, zo onze aandacht richten op 'kunst', dan gaat het daarbij eerder om het feit dat er iets wordt gekund dan om wat daarvan het resultaat is. Als uit het woord enige bewondering spreekt, geldt die het kunnen. Kunst is dat waaruit het kunnen blijkt. Het wonderlijke van dat kunnen wordt bepaald door de gewoonheid van het niet kunnen. In een naïef gebruik van het woord is kunst dat wat ik niet kan en anderen wel blijken te kunnen. Wie iets kan, vindt dat meestal zelf heel gewoon, dus geen kunst; een mus vindt vliegen geen kunst. Of hij zal van mening zijn, dat ieder ander het op een eenvoudige manier kan leren en door oefening ontwikkelen. Op die mogelijkheid hebben dan ook veel wijze uitspraken in verband met de kunst betrekking. Het lijkt onverteerbaar te zijn dat sommige mensen iets wel kunnen en andere helemaal niet. Wat iemand, wie dan ook, heel goed kan, schijnt iedereen een beetje te moeten kunnen. Het vreemde is dat deze gedachte nooit wordt toegepast op dingen die niemand kan. Dus: de kunst van het vliegen kun je niet leren, die van het zingen, dansen of tekenen, wordt dan door de 'kunnens' gezegd, moet iedereen met een beetje goede wil onder de knie kunnen krijgen.

Zolang het mij lukt het woord naïef te verstaan, lukt het mij ook om aan de stelling vast te houden dat sommige mensen sommige dingen niet kunnen die sommige andere mensen wel kunnen. Als dat zo is, heeft het ook weinig zin daarin te oefenen of om bij wijze van compensatie een morele waardering op te brengen voor iemand die zijn best doet iets te doen wat hij niet echt kan. Ik denk dat op die manier een gewoonte van vervalsing ontstaat, waarin het woord 'kunst' geleidelijk belast is geraakt met de betekenis van 'namaak'. Het wordt daarmee in de sfeer gebracht van het voor iedereen bereikbare; en daar hoort het niet thuis. Het enige waardoor kunst een beetje binnen het bereik wordt gebracht van degene die het kunnen niet heel gewoon vindt, is de gedachte dat ook kunst op haar best nooit iets vanzelfsprekends is. Kunstenaars zeggen regelmatig dat zij bij het beste wat zij produceren, niet blind op hun 'kunnen' of hun routine afgaan, maar dat het kunnen wordt aangevuld door een 'lukken' waarvan zij niet zelf het onderwerp en de bezitter zijn, en dat ook voor hen nooit heel gewoon wordt.

Uit: Cornelis Verhoeven, *Dierbare woorden*, Uitgeverij Damon, 2002

Stéphane Symons is als hoogleraar verbonden aan het Hoger Instituut voor Wijsbegeerte van de KU Leuven. Zijn onderzoeksdomein is de negentiende- en twintigste-eeuwse esthetica en cultuurfilosofie. Hij is auteur van *De kunst van het vergeten* en *Schoonheid*. Zijn recentste boek is *Dwaallijnen: Ludwig Binswanger en Fernand Deligny over de menselijke conditie*.

Stéphane Symons, *Schoonheid*, Lannoo Campus, 2024, 203 blz.